

**HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCANIN MADDİ-MƏDƏNİYYƏT
ABİDƏLƏRİNİN MÜASİR ELMİ SƏVİYYƏDƏ ÖYRƏNİLMƏSİNİN
TƏŞKİLATÇISIDIR**

Səba Hüseynova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
sebahuseynova08@mail.ru

Açar sözlər: maddi-mədəniyyət abidələri, tarixi abidələrin tədqiqi, Qanunnamələr, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu.

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə maddi-mədəni irsimizin qorunması, tədqiqi və təbliği işi özünün ən yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Baxmayaraq ki, arxeoloji tədqiqatların Azərbaycanda yüz ildən artıq tarixi var idi, ancaq bu sahədə inqilabi inkişaf məhz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə- XX əsrin 70-80-ci illərində baş vermişdir. Azərbaycan arxeoloqlarının apardıqları tədqiqatlar nəticəsində elmi əsalarla sübuta yetirildi ki, ölkəmizin ərazisi dünyada ən qədim insan məskənlərindən və sivilizasiya mərkəzlərindən biridir. Heydər Əliyev 1969-cu ildə respublika rəhbərliyinə gələrkən ilkin olaraq onun gördüyü tədbirlərdən biri Azərbaycan ərazisindəki tarix və memarlıq abidələrinin uçotunun dəqiqləşdirilərək, yenidən qeydiyyata alınması məsələsi idi.

**ГАЙДЕР АЛИЕВ ЯВЛЯЕТСЯ ОРГАНИЗАТОРОМ ИЗУЧЕНИЯ
МАТЕРИАЛЬНЫХ И КУЛЬТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ
АЗЕРБАЙДЖАНА НА СОВРЕМЕННОМ НАУЧНОМ УРОВНЕ**

Саба Гусейнова

Ключевые слова: материально-культурные памятники, исследование памятников истории, Законы, Институт археологии и этнографии

В период руководства Азербайджаном великого лидера Гейдара Алиева защита, исследование и пропаганда нашего материального и культурного наследия достигли наивысшего уровня развития. Хотя археологические исследования в Азербайджане имеют более чем столетнюю историю, революционное развитие в этой области произошло именно в годы, когда Гейдар Алиев руководил Азербайджаном- в 70-е и 80-е годы XX века. В результате исследований, проведенных азербайджанскими археологами, научным путем было доказано, что территория нашей страны является одним из древнейших поселений

человека и центров цивилизации в мире. Когда Гейдар Алиев пришел к руководству республикой в 1969 году, одной из мер, которые он первоначально предпринял, был вопрос уточнения и перерегистрации учета исторических и архитектурных памятников на территории Азербайджана.

HAYDER ALIYEV IS THE ORGANIZER OF THE STUDY OF THE MATERIAL AND CULTURAL MONUMENTS OF AZERBAIJAN AT A MODERN SCIENTIFIC LEVEL

Saba Huseynova

Keywords: material-cultural monuments, research of historical monuments, Laws, Institute of Archeology and Ethnography

During the leadership of the great leader Heydar Aliyev to Azerbaijan, the protection, research and promotion of our material and cultural heritage reached its highest level of development. Although archaeological research had a history of more than a hundred years in Azerbaijan, the revolutionary development in this field took place precisely during the years when Heydar Aliyev led Azerbaijan -in the 70s and 80s of the XX century. As a result of research conducted by Azerbaijani archaeologists, it was proved by scientific means that the territory of our country is one of the oldest human settlements and centers of civilization in the world. When Heydar Aliyev came to the leadership of the republic in 1969, one of the measures he initially took was the issue of clarifying and re-registering the records of historical and architectural monuments on the territory of Azerbaijan.

Giriş:Dünyanın görkəmli dövlət və siyasi xadimlərindən olan Ümummilli lider Heydər Əliyev XX əsrin 60-80-ci illərində respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə bütövlükdə Azərbaycan cəmiyyətinin yenidən qurulması yolunda misilsiz işlər həyata keçirməyə başladı. O, dövlətin və xalqın inkişafını elmin, mədəniyyətin bütün sahələrinin inkişaf etdirilməsində görürdü və bu işin həyata keçirilməsində çox böyük rol oynamışdır.

Heydər Əliyevin 1969-cu ildə respublikamızda rəhbərliyə başladığı zaman nə Azərbaycan, nə də onun zəngin maddi və mənəvi mədəniyyəti beynəlxalq ictimaiyyətə məlum deyildi. Bu vaxta qədər aparılan işlər isə heç ölkə daxilində də qənaətbəxş hesab edilə bilməzdi. Ümummilli liderin Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qədəm qoyması ilə tarixi, arxeoloji, memarlıq abidələrimizə olan biganə münasibətə son qoyuldu, qədim və zəngin tarixə malik xalqımızın gələcəyə inamı artdı. Tarixi həqiqətlərimizin araşdırılmasına, təbii sərvətlərimizə, maddi-mədəni abidələrimizə olan münasibət dəyişildi. Heydər Əliyev eyni zamanda bir tarixçi kimi bilirdi ki,

arxeoloji abidələr və onlardan əldə olunan maddi mədəniyyət nümunələri xalqımızın yazıyaqədərki qədim tarixinin öyrənilməsində əsas və mühüm mənbədir[1,118]

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə maddi-mədəni irsimizin qorunması, tədqiqi və təbliği işi özünün ən yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Baxmayaraq ki, arxeoloji tədqiqatların Azərbaycanda yüz ildən artıq tarixi var idi, ancaq bu sahədə inqilabi inkişaf məhz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdik etdiyi illərdə- ötən əsrin 70-80-ci illərində baş vermişdir. Azərbaycan arxeoloqlarının apardıqları tədqiqatlar nəticəsində elmi əsalarla sübuta yetirildi ki, ölkəmizin ərazisi dünyada ən qədim insan məskənlərindən və sivilizasiya mərkəzlərindən biridir. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəldiyi ilk vaxtlardan başlayaraq, respublikamızın bütün bölgələrində arxeoloji və etnoqrafik ekspedisiyalar fəaliyyət göstərmiş, xalqımızın maddi- mədəni nümunələrinə dair yüz minlərlə qədim arxeoloji materiallar toplanmışdır. Azərbaycanın böyük şəhərlərlə yanaşı demək olar ki, bütün rayonlarında Tarix Diyarşünaslıq muzeyləri yaradıldı. Bu muzeylərdə xalqımızın qədim və yaxın tarixinin ən füsunkar nümunələri nümayiş etdirilir, qorunur və tədqiq edilirdi. Bu dövrdə Azərbaycanın qədim tarixinin arxeoloji tədqiqinə xüsusi diqqət yetirilmiş, ayrı- ayrı regionlarda arxeoloji ekspedisiyaların qazıntı işlərinin həyata keçirilməsi üçün fəaliyyətlərinin daha da yaxşılaşdırılması məqsədilə arxeoloji bazalar yaradılmışdır. Heydər Əliyev şəxsən tarixi abidələrə və arxeoloji qazıntı sahələrinə səfərlər etmiş, ölkəmizin qədim tarixinin ən böyük mirası olan abidələrimizin tədqiqinin və təbliğinin zəruriliyini dəfələrlə qeyd etmişdir. [8, 96]

Heydər Əliyev 1969-cu ildə respublika rəhbərliyinə gələrkən ilkin olaraq onun gördüyü tədbirlərdən biri Azərbaycan ərazisindəki tarix və memarlıq abidələrinin uçotunun dəqiqləşdirilərək, yenidən qeydiyyata alınması məsələsi idi. Bu məqsədlə Akademiyanın alimləri və Mədəniyyət Nazirliyinin əməkdaşlarından təşkil edilən işçi qrupları bölgələrə göndərilmişdi. Bunun nəticədə əvvəllər dövlət qeydiyyatında olmayan bir çox yeni abidə aşkar edilərək qeydiyyata alınmışdı. Eyni zamanda məlum oldu ki, əvvəllər dövlət qeydiyyatına alınmış bəzi abidələr ötən əsrin 50-60-cı illərində naməlum səbəblərdən yoxa çıxıb. Bəzi abidələrin üzərindəki kitabələrin yerindən çıxarılması, yazılarının məhv olması, yaxud da məqsədli şəkildə onlara saxta əlavələr edilməsi aşkar olundu. Məlum olmuşdu ki, bunları özümüzə dost və qardaş bildiyimiz ermənilər onlara qarşı insani münasibətdən sui-istifadə edərək Azərbaycanın qədim tarixi-mədəni abidələri oğurlayıb Ermənistanı aparır, yaxud da onları sındırır məhv etmişdilər.

Heydər Əliyev tarixi keçmişimizə, onun elmi tədqiqinə və təbliğ olunmasına xüsusi qayğı ilə yanaşırdı. Bunun üçün xüsusi tədbirlər planının

hazırlanmasına və tez bir zamanda həyata keçirilməsinə sərəncam vermişdir. [4,7]

Heydər Əliyevin dəstəyinin nəticəsi olaraq Elmlər Akademiyasında ictimai və humanitar elmlər üzrə iki müstəqil bölmənin yaradılmasının ardınca İctimai elmlər bölməsində İctimai Elmlər üzrə Elmi-İnformasiya Mərkəzi yaradıldı ki, bu da sonralar İctimai-Siyasi tədqiqatlar və İnformasiya İnstitutuna çevrildi.

Tarix İnstitutunun arxeologiya və etnoqrafiya sektoru müstəqil müəssisə olmaq statusu alması və onun bazası əsasında Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun yaradılmasıyla, eyni zamanda, bu dövrdə Arxeologiya və Etnoqrafiya Muzeyi də təşkil olundu.

Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin I katibi Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan KP MK-nın 10 sentyabr 1976-cı ildə qəbul etdiyi “Azərbaycan SSR-də tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və bərpası işini yaxşılaşdırmaq haqqında” qərarın qəbul edilməsi bu istiqamətdə geniş işlərin aparılması üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edirdi[10,34]

Arxiv sənədlərində Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Qərarı (1977-ci il 17 may (№9-10.503-504) №521-IX)) ilə “Tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və onlardan istifadə haqqında Azərbaycan SSR qanununun layihəsi barəsində” qəbul edilən qərar yuxarıda qeyd olunan Qanunun ardı kimi qiymətləndirilir. Sərəncamda aşağıdakı məsələlər öz əksini tapmışdır:

- Tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və onlardan istifadə haqqında Azərbaycan SSR qanununun Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti tərəfindən Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin müzakirəsinə verilmiş layihəsi əsasən bəyənilsin.

-Tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və onlardan istifadə haqqında Azərbaycan SSR qanununun layihəsi Azərbaycan SSR Ali Sovetinin mədəniyyət komissiyasının və qanunvericilik mülahizələri komissiyasının müzakirəsinə verilsin və onlara tapşırılsın ki, həmin qanun layihəsinə dair öz rəylərini təqdim etsinlər.[6,7]

Heydər Əliyev xalqımızın tarixinin qədimliyini sübut edən tədqiqat işlərinin aparılması, maddi-mədəniyyət abidələrinin aşkar edilərək təbliğ edilməsi üçün aparılan genişmiqyaslı işlərin qanun çərçivəsində yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 21 iyul 1978-ci il tarixli sessiyasında “Tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və onlardan istifadə haqqında Azərbaycan SSR Qanunu”nun qəbul edilməsinə, 27 yanvar 1982-ci ildə isə Azərbaycan Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Mühafizəsi Cəmiyyətinin nizamnaməsinin Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetində təsdiq olunmasına nail oldu. Qanun 5 fəsil və 51 maddədən ibarətdir. Qəbul olduğu vaxtadək maddi-mədəniyyət abidələrinin qorunması üçün qəbul edilən

bütün qanun layihələri və sərəncamlardan fərqli olaraq çox genişmiqyaslı idi. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu qanunda ilk dəfə Azərbaycanın tarix və mədəniyyət abidələrinin beynəlxalq aləmdə tanınması ilə bağlı məsələ də öz əksini tapmışdır. [2,321]

1981-ci ilin sentyabrında Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə Azərbaycan KP MK və Nazirlər Sovetinin “Azərbaycan SSR-də memarlıq və arxeoloji abidələrin qorunması, bərpası və istifadəsinin yaxşılaşdırılması tədbirləri” haqqında yeni qanun layihəsi qəbul olunmuşdu. Sovet hakimiyyəti illərində Heydər Əliyevin tarixi- arxeoloji abidələrin mühafizəsi və tədqiqi ilə bağlı həyata keçirdiyi ən mühüm tədbirlərdən biri Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin “Azərbaycan SSR-də şəhərsalma, memarlıq və arxeoloji abidələrin qorunması, bərpası və istifadəsinin yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” 436-№ li, 15 sentyabr 1981-ci il tarixli Qərarının qəbul edilməsi idi. Yaranmış vəziyyətin ətraflı təhlil edilməsi, problemlərin, çətinliklərin yaranma səbəbləri, onlardan çıxış yollarının düzgün müəyyənləşdirilməsi baxımından bu Qərarın qəbul edilməsini mühüm tarixi hadisə kimi qiymətləndirmək lazımdır. [3,4]

Abidələrin mühafizəsi, tədqiqi və təbliği ilə əlaqədar problemlərin şərh, yaranmış problemlərin həlli istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından Qərar mükəmməl bir proqram sənəd olub, nəinki 80-ci illər üçün, eyni zamanda bu günümüz və gələcək üçün aktuallığını saxlamaqdadır.

Qərada ən mühüm məsələlərdən biri də arxeologiya və etnoqrafiya elmlərinin inkişafını nəzərdə tutan maddənin xüsusi yer almasıdır. Belə ki, Qərarın 12-ci maddəsində Tarix İnstitutunun nəzdindəki Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun yaradılması, arxeoloj ekspedisiyaların maddi- texniki bazasının gücləndirilməsi, tədqiqatların maliyyələşdirilməsinin artırılması, bölgələrdə arxeoloji bazaların yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Lakin növbəti-1982-ci ildə Heydər Əliyevin Moskvaya-SSR rəhbərliyinə yeni işə təyin edilməsi səbəbindən bu məsələlərin bir çoxu icra edilmədi. Yalnız Ulu Öndərin ikinci dəfə Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra 1993-cü ildə Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu təsis edilmişdir.

Ümumilikdə bu Qərarla xalqların tarixi, milli- mədəni dəyərlərinin hər gün məhv edildiyi sovet imperiyası mühitində Azərbaycan xalqının maddi-mənəvi varlığının qorunması və təbliği istiqamətində çox mühüm tarixi addım atılmış oldu.

Bildiyimiz kimi, 80-ci illərin ortalarından etibarən SSRİ-nin hər yerində olduğu kimi, Azərbaycanda da siyasi vəziyyət təcridən dəyişməyə başladı. İdarəçilik sahəsində yol verilən nöqsanlar getdikcə daha da dərinləşərək xaosa gətirib çıxardı. Elə bir kaos ki, ondan Azərbaycan elmi və elm adamları, bəlkə də bütün sahələrdən və digər adamlardan daha çox ziyan çəkdi. Nəticədə bütün arxeoloji ekspedisiyalar fəaliyyətini dayandırdı, öyrənilməkdə olan abidələr

baxımsızlıq üzündən dağıdıldı, bir çox isdedadlı arxeoloq kadrları akademiyanı tərk etmək məcburiyyətində qaldı.

Yalnız, 1993-cü ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışından sonra respublikamızda vəziyyət tədricən sabitləşdi, elmi axtarışların yenidən davamı üçün əlverişli şərait yarandı. Heydər Əliyevin akademiya da alimlərlə görüşündə Azərbaycan tarixinin yenidən yazılması ilə bağlı tarixçi alimlər qarşısında qoyduğu vəzifələr arxeoloqların da böyük əzmlə yenidən fəaliyyətə başlamalarına bir növ çağırış oldu. Həmin vaxtdan başlayaraq ayrı-ayrı arxeoloji ekspedisiyalar tədricən yenidən və yeni şəraitə uyğun olaraq kompleksləşdirilməklə fəaliyyətə başladılar.

Müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasında arxeologiya elminin inkişafında yeni bir mərhələ başlamışdır. H.Ə.Əliyev ikinci dəfə siyasi arenaya qayıtdığı ilk günlərdə, ən təlatümlü vaxtlarda belə ölkəmizin tarixinin araşdırılması məsələsini bir an belə unutmadı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1993-cü il 8 iyul tarixli 386 sayılı qərarı ilə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun tərkibindəki Arxeologiya və Etnoqrafiya sektoru əsasında müstəqil Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu təsis edildi. Azərbaycanın qədim və orta əsrlər tarixinin və mədəniyyətinin ümdə problemlərinin müasir dünya elminin tələbləri əsasında araşdırılması institutun qarşısında bir vəzifə olaraq qoyuldu. [7,2]

Ümummilli lider Heydər Əliyev ölkəyə rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə xalqımızın tarixinin öyrənilməsi, tarixi və mədəni irsinin qorunub-saxlanılması və təbliği sahəsində mühüm işlər həyata keçirilmişdir. Müstəqil Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə isə bu sahədə dövlət siyasətini həyata keçirmək üçün zəngin qanunvericilik bazası yaratmışdır. Bilavasitə onun rəhbərliyi ilə hazırlanmış Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 77-ci maddəsində müəyyən edilmişdir ki, tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması hər bir vətəndaşın vəzifəsidir. 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında hər kəsin mədəni həyatda iştirak etmək, mədəniyyət təsisatlarından və mədəni sərvətlərdən istifadə etmək hüququnun olması, hər kəsin tarixi, mədəni və mənəvi irsə hörmətlə yanaşması, ona qayğı göstərməsi, tarix və mədəniyyət abidələrini qorunması ilə bağlı müddəalar öz əksini tapmışdır. Bundan əlavə 1998-ci ildə qəbul edilən “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda abidələrin qorunmasının dövlət təminatı, onların əhəmiyyət dərəcələri, tədqiqi və mühafizəsi ilə bağlı müddəalar təsbit olunmuşdur. [6, 7]

Artıq XX əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısında Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi ilə Azərbaycanın maddi mədəni irsinin qorunması və elmi tədqiqatların mükəmməl hüquqi bazasının yaranması yenicə müstəqillik əldə etmiş bir dövlət üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edirdi. Belə ki, Ümummilli liderin imzası ilə “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması

haqqında” 1998-ci il 10 aprel tarixli və “Arxeoloji irsin qorunması haqqında” Avropa Konvensiyasına Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə” 1999-cu il 20 oktyabr tarixli Respublika Qanunları qəbul edilmişdir. Bu Qanunlarda abidələrin qorunmasının, tədqiqatlarının, istifadəsinin hüquqi əsasları şərh edilmiş və bütün bunların mühüm dövlət əhəmiyyətli işlər olması göstərilmişdir. Eyni zamanda işğal olunmuş bölgələrdəki abidələrin vəziyyəti barədə daxil edilmiş xüsusi maddələrdə həmin ərazilərdəki abidələrin mühafizəsinin nəzarətdə saxlanılması üçün beynəlxalq təşkilatların qarşısında məsələ qaldırılmasının zəruriliyi qeyd olunmuşdur. [9,258]

Xalqın milli maddi-mənəvi mədəniyyətinin nümunələrinin məhv edilməsi və təhrif edilməsinə yönəlmiş imperiya siyasətinin hökm sürdüyü sovet dövründə, eyni zamanda ölkəmiz üçün çox ağır olan 90-cı illərin keçid mərhələsində Heydər Əliyevin uzaqgörən, müdrik siyasəti nəticəsində Azərbaycanın maddi- mədəni irsini qorunaraq bugünkü nəslə çatdırılmışdır.

Milli dəyərlərə dövlət səviyyəsində göstərilən qayğının əsas təzahürlərindən biri də 10 aprel 1998-ci ildə qəbul edilən “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu olmuşdur. Bu qanunda milli memarlıq abidələri ilə yanaşı tarixi təbiət abidələrinin qorunmasına da dövlət təminatı öz əksini tapmışdır. Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda (10aprel 1998-ci il) arxeoloji abidələrə aşağıdakı tərif verilir: “Arxeoloji abidələr insanın fəaliyyəti ilə əlaqədar yer altında olan maddi mədəniyyət nümunələri, o cümlədən ibtidai insan düşərgələri və yaşayış məskənləri, qədim qəbiristanlıqlar, müdafiə sistemləri və istehkamlar, ziyarətgahlar, hər cür qədim əşyalar, dini və xatirə abidələri, qaya və daşüstü təsvirlər və yazılar, qədim mədən istismar izləri, əmək alətləri, istehsalat kürələri, qədim yollar, körpü qalıqları, arxlar, ovdan və kəhrizlər, su kəmərləri, kürəbəndlər və s.” dir. Həmin qanuna əsasən, arxeoloji abidələr əksər hallarda daşınmaz abidələr olmaqla olduğu və inşa edildiyi yerlərdə qorunur. [6, 2]

Azərbaycana birinci rəhbərliyi (1969-1982) dövründə olduğu kimi müstəqillik dövrümüzdə də Ulu Öndər Heydər Əliyevin mədəni irsimizə yüksək diqqəti, qayğısı və müdrik qərarları sayəsində abidələrimizin qorunması işində çox böyük işlər görüldü və əlaqəli sahə üzrə hüquqi bazanın zənginləşdirilməsi istiqamətində zəruri addımlar atıldı.

Dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonrakı mərhələdə məhz ümumilli liderin rəhbərliyi ilə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı yeni mərhələyə qədəm qoydu, bu dövrdə sovet hakimiyyəti illərində müəyyən siyasi-ideoloji səbəblərdən diqqətdən kənar qalan məsələlərə xüsusi diqqət göstərildi, milli irsin qorunub saxlanması və inkişafı ilə yanaşı, dünyaya tanıtılması sahəsində də çox böyük nailiyyətlərə imza atıldı.

Ölkə ərazisində yerləşən və dövlət mühafizəsinə götürülən abidələrin 2001-ci ildəki siyahıyaalmasında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiqlənərkən sovet hakimiyyəti dövründə müxtəlif vaxtlarda (1957, 1968, 1981 və 1988) təsdiqlənmiş siyahılar əsas götürülərək ümümləşdirmə aparılmışdır. Eyni zamanda, əvvəlki siyahılar üzrə qeydiyyatla götürülməyən abidələr də bu siyahıya daxil edilmişdir. [5, 1]

Azərbaycan respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli, 132 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycanda qeydiyyatla alınması göstərilmiş dünya əhəmiyyətli arxeoloji abidələrin siyahısı: Azıx mağarası, Tağlar mağarası, Damcılı mağarası, Qazma mağarası, Qobustan dövlət tarixi-bədii qoruğu, Əliköməktəpə, Çalağantəpə, Leylatəpə, Töyrətəpə, Mişarçay yaşayış yeri, Babadərviş, Kültəpə və Maxta yaşayış yerləri, I Kültəpə, II Kültəpə, Sərkərtəpə, Üzərliktəpə, Gəmiqaya petroqlifləri, Sarıca Mınbərək nekropolu, Qədim Naxçıvan şəhərinin xarabalıqları, Borsunlu kurqanları, Zazalı məbədi, Xocalı kurqanları, I Şaxtaxtı məbədi, II Şaxtaxtı məbədi, Oğlanqala, Çobandaşı yaşayış yeri və nekropolu, Böyük Qalaça, Niftalı kurqanları, qızılburun yaşayış yeri, Çalxanqala qalası, kurqanları, Xaçbulaq kurqanları, Xarabagılan, Kiş yaşayış yeri, Qədim Qəbələ- Səlbir qala, Qədim Şamaxı şəhəri, Qədim qəbiristanlıq (Ağsu), Çanaxır təpələri, Babatəpə yaşayış yeri, qədim Gəncə, Qədim Beyləqan, Qədim Bərdə, Qədim Şəmkir, Şabran, Əlincə qalası, Gilgilçay istehkamları, Muğan Babazanlı yaşayış yeri, Siyahıda ən qədim abidələr Füzuli və Xocavənd rayonları ərazisində yerləşən, Quruçay mədəniyyəti dövrünə aid Azıx və Tağlar mağaralarıdır. Siyahıdakı abidələrdən biri UNESCO- nun Ümumdünya irsi siyahısına salınmışdır. [8, 92]

Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu maddi-mədəniyyət abidələrinin araşdırılması, qorunması, təbliği istiqamətində aparılan siyasət İlham Əliyev tərəfindən böyük uğurla davam etdirilir. Azərbaycanın maddi-mədəniyyət abidələrinin müasir elmi səviyyədə öyrənilməsi Ulu Öndər Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin elmə göstərdikləri yüksək diqqət və dövlət qayğısı sayəsində mümkün olmuşdur. Son 10 ildə Azərbaycanın iqtisadi yüksəlişi eyni zamanda maddi və mədəni irsimizin inkişafını şərtləndirmişdir. Tarixi abidələrimizin, maddi mədəni irsimizin qorunmasına, tədqiqinə, təbliğinə yüksək diqqət yetirilir. Dövlət rəhbərliyi bu sahələrin inkişafı üçün bütün mümkün imkanlardan yararlanmaq üçün lazımı şərait yaradır. Respublika Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə tarixi qorular yaradılmış, abidələrin tədqiqi və saxlanması üçün Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına xeyli maliyyə vəsaiti ayrılmışdır. Bunlar tarixi abidələrin mühafizəsi və elmi araşdırmaları üçün böyük imkanlar əldə etməyə gətirib çıxarmışdır.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev Mədəni irsimizin keşiyində (Heydər Əliyev Fondu) Bakı:2001.336 s.
2. Heydər Əliyev - Ümummilli Lider. Bakı: 2004. 564 s.
3. Azərbaycan qəzeti. 3 iyun 2014-cü il. s. 4.
4. Xalq qəzeti. 28 avqust 2018-ci il.s 7.
5. Respublika qəzeti. 22 yanvar 2014-cü il.s. 1- 2
6. Xalq qəzeti. 28 aprel 2013. s. 7.
7. Yaddaş. 12 iyul 2006. s. 2.
8. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu “Azərbaycanın maddi-mədəniyyəti”. Bakı 1993. 193 s.
9. Heydər Əliyev və mədəniyyət (müəlliflər heyəti). Bakı: 2008.
10. Azərbaycan Arxeologiyası. Bakı:-Xəzər Universiteti 2018. cild 21, №2.